DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-400-9-14

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПІДСТАВ У ВІДМОВІ В ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНУ В КОНТЕКСТІ РІШЕННЯ ЄСПЛ ЩОДО ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Шаповал В. Д.

ВСТУП

Екстрадиція ймовірних учасників воєнних злочинів в Україні забезпечить принцип невідворотності покарання, а також дозволить отримати нашій країні належну сатисфакцію за вчинені проти неї та її громадян правопорушення, що на сьогодні є безумовно актуальним. Проте, на цьому шляху є низка перепон, які значно ускладнюють міжнародно-правове співробітництво із зазначеного питання.

Так, Верховний суд Фінляндії не надав згоду на екстрадицію в Україну російського бойовика Яна Петровського, більш відомого під іменем Воїслав Торден, та наказав негайно звільнити його[1]. Росіянин підозрюється в участі у терористичній організації згідно розслідування Служби безпеки України. За даними слідства, Ян Петровський у 2014 році воював у складі так званої Диверсійно-штурмової розвідувальної групи «Русич» спільно з терористами «Луганської народної республіки» проти України.

Верховний суд Фінляндії пояснив, що не може надати згоду на видачу Яна Петровського через умови утримання в українських в'язницях. Суд послався на рішення Європейського суду з прав людини, згідно з яким умови в українських в'язницях порушують статтю 3 Європейської конвенції з прав людини[2]. У ній ідеться, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Європейський суд з прав людини визначив як особливу проблему переповненість українських в'язниць і різні матеріальні недоліки закладів позбавлення волі.

[1] Фінляндія не видасть російського бойовика Україні через умови в українських в'язницях. Європейська правда. URL : https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/8/7175173/ (дата звернення: 19.12.2023).

[2] Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році. URL : https://minjust.gov.ua/files/general / 2023/03/31/20230331153828–89.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

На думку Верховного суду Фінляндії, Ян Петровський ризикує бути підданим поводженню, яке суперечить людській гідності, у випадку його екстрадиції в Україну. До речі, наприкінці жовтня цього року Верховний суд Швеції ухвалив аналогічне рішення у справі про екстрадицію особи на підставі умов ув'язнення в Україні.

Верховний суд Фінляндії постановив, що на сьогодні немає підстав для утримання Яна Петровського під вартою для забезпечення його можливої екстрадиції та наказав негайно його звільнити, за умови відсутності інших підстав для утримання.

Отже, необхідно проаналізувати останні рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини, щодо суті за статтею 3 Європейської конвенції з прав людини, згрупувавши за відповідними розділами: неналежне поводження з боку представників держави та відсутність ефективного розслідування; неналежні умови тримання під вартою; незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги. Розділи шодо видачі особи (екстрадиція) та нескоротності покарання у виді довічного позбавлення волі не розглядаються в аспекті поставлених задач цього дослідження. Загалом, проти України за статтею 3 «Заборона катування» на сьогодні ухвалено 407 рішень, зокрема, 38 із них за 2023 рік.

1. Неналежне поводження з боку представників держави та відсутність ефективного розслідування

Справа «Клімов та Сливоцький проти України» (02.03.2023)[3].

Заявники скаржилися на несправедливе поводження зі сторони співробітників поліції й на те, що правоохоронні органи не провели належного розслідування за їхніми скаргами. Вони посилалися на статті 3 та 13 Європейської конвенції з прав людини.

Європейському суду з прав людини належить провідна роль щодо здійснення юридичної кваліфікації фактів справи (рішення у справі «Баришева проти України», заява № 9505/12, пункт 45, від 14 березня 2017 року), а тому відповідні скарги мають розглядатися тільки за статтею 3 Конвенції.

Так, український уряд стверджував, що перший заявник, пан П. В. Клімов (заява № 51100/17), подав свою скаргу передчасно, оскільки розслідування на національному рівні все ще продовжувалося.

[3] Клімов та Сливоцький проти України – 02.03.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/14/20230314170959-55.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

Водночас, він не оскаржував прийнятність скарги, яка подана другим заявником, паном М. В. Сливоцьким (заява № 69370/17).

Ґрунтуючись на прецедентній практиці цього рішення (рішення у справах «Каверзін проти України», заява № 23893/03, пункти 91–98 і 172–180, від 15 травня 2012 року, та «Бєлоусов проти України», заява № 4494/07, пункти 48–49 і 56–58, від 07 листопада 2013 року), Суд уважає, що пан Клімов надав національній владі достатню можливість для розгляду його тверджень, а тому заперечення українського уряду про невичерпання внутрішніх засобів правового захисту відхиляється.

Суд також уважає, що твердження заявників не є явно необґрунтованими за змістом підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції чи неприйнятними з будь-яких інших підстав. Відповідно, ці твердження мають бути визнані прийнятними.

Розглянувши обставини справи в контексті загальних принципів, установлених у прецедентному праві (рішення у справі «Буїд проти Бельгії» [ВП], заява № 23380/09, пункти 81–90 та 114–123, ЄСПЛ 2015), Суд уважає, що заявники подали скарги на жорстоке поводження, що заслуговують на довіру, на національному рівні. Ці скарги накладали на національну владу зобов'язання провести ефективне та ретельне розслідування, щоб установити джерело тверджень заявників про заподіяння шкоди здоров'ю та, якщо твердження про жорстоке поводження виявляться правдивими, виявити та покарати винних.

Беручи до уваги прогалини та невідповідності в доказах, наявних у матеріалах справи національного рівня, та фактичні доводи сторін, Суд уважає, що неможливо встановити поза розумними сумнівами, що заявники отримали травми, перебуваючи під контролем співробітників поліції, як стверджувалося. Суд уважає, що труднощі заявників у встановленні суті їхніх тверджень про жорстоке поводження виникли через те, що державна влада не провела ефективного розслідування їхніх скарг (рішення у справах «Попа проти Молдови», заява № 29772/05, пункти 39 і 45, від 21 вересня 2010 року; «Грімайловс проти Латвії», заява № 6087/03, пункти 109 і 119, від 25 червня 2013 року та згадане рішення у справі «Баришева проти України», пункт 55).

Згідно з документами, представленими Суду, внутрішнє розслідування, як видається, не продемонструвало будь-яких серйозних спроб установити відповідні факти.

Суд зазначає, що в рішенні у справі «Каверзін проти України», пункти 173–180, Суд установив, що небажання влади забезпечити швидке та ретельне розслідування скарг на зловживання зі сторони працівників правоохоронних органів являє собою інституційну проблему за змістом статті 46 Конвенції. За обставин цієї заяви та з

урахуванням попередньої прецедентної практики Суд уважає, що ця заява є черговим прикладом такої нездатності забезпечити швидке та ретельне розслідування.

Тому Суд уважає, що у заяві вбачається порушення статті 3 Конвенції.

Справа «Трачук проти України» (02.03.2023)[4].

Заявниця скаржилася відповідно до статті 3 Конвенції на жорстоке поводження з нею зі сторони працівників поліції під час арешту та тримання під вартою 29 жовтня 2010 року й на те, що її твердження не були належним чином розслідувані.

Український уряд не заперечував прийнятність скарги та стверджував, що порушення статті 3 Конвенції не було, оскільки під час внутрішнього розслідування, яке було проведене оперативно й ефективно, не було виявлено доказів того, що травми заявниці могли бути отримані з вини співробітників поліції.

Суд уважає, що ці скарги мають очевидне підґрунтя за змістом підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції й не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Відповідно, ці скарги мають бути визнані прийнятними.

Розглядаючи у розрізі загальних принципів, установлених у прецедентному праві (рішення у справі «Буїд проти Бельгії» [ВП], заява № 23380/09, пункти 81–90 та 114–123, ЄСПЛ 2015), Суд зазначає, що, як зазначає український уряд, розповідь заявниці про стверджуване жорстоке поводження згодом змінилась, але залишається фактом, що заявниці вперше був поставлений діагноз «забій м'яких тканин обличчя» приблизно за 12 годин після її арешту та тримання під вартою. Як зазначає український уряд, заявниця спочатку не подала офіційну скаргу, але адміністрація ІТТ негайно повідомила компетентні державні органи про ці травми, і влада була зобов'язана провести ефективне розслідування для встановлення їхнього походження.

Це зобов'язання не було виконано. Зокрема, початковій перевірці не вистачило ретельності, оскільки твердження про жорстоке поводження зі сторони поліції були, по суті, відхилені на підставі заяв, зроблених працівниками поліції та свідками під час арешту, без будь-якої спроби узгодити ці заяви одна з одною та зі свідченнями заявниці, та без запиту висновку судово-медичного експерта щодо характеру та тривалості травм або способу у який їх могло бути завдано. Під час

[4] Трачук проти України – 02.03.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/17/20230317104116-53.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

тривалої подальшої експертизи не було вжито жодних заходів для усунення цих недоліків. Зазначених висновків достатньо, щоб Суд дійшов висновку, що не було зроблено жодних реальних зусиль для перевірки достовірності тверджень заявниці.

Що стосується твердження українського уряду про те, що травми, описані в документах заявника, могли виникнути до її затримання чи могли бути нанесені нею самій під час тримання під вартою, Суд не може розглядати ці твердження, оскільки внаслідок національного розслідування не було отримано експертного висновку або інших об'єктивних доказів, які б підтверджували ці твердження. У зв'язку з цим Суд знову підтверджує, що, коли відповідні події відомі лише державній владі, як у випадку із затриманими, які перебувають під їхнім контролем, і, коли такі особи отримують тілесні ушкодження в ув'язненні, це дає підставу для відповідної й обґрунтованої презумпції щодо фактів. Тягар доказування лежить на українському уряді, який має надати задовільне та переконливе пояснення, представивши докази, які встановлюють факти, що ставлять під сумнів розповідь жертви (згадане рішення у справі «Буїд проти Бельгії» [ВП], пункт 83 з подальшими посиланнями).

Відповідно, ґрунтуючись на великій прецедентній практиці, Суд доходить висновку, що відповідальність держави-відповідача виникає як за матеріальними, так і за процесуальними аспектами статті 3 Конвенції, та що твердження заявниці про те, що вона зазналп психологічного та фізичного насильства під час арешту та тримання під вартою у поліцейській дільниці, не були переконливо спростовані. (рішення у справах «Тесленко проти України», заява № 55528/08, пункти 87–90, від 20 грудня 2011 року; «Каверзін проти України», заява № 23893/03, пункти 173–180, від 15 травень 2012 року та «Садков проти України», заява № 21987/05, пункт 101, від 06 липня 2017 року).

Отже, були порушені матеріальні та процесуальні аспекти статті 3 Конвенції.

Справа «Хрус та інші проти України» (02.03.2023)[5].

Заявники скаржилися на жорстоке поводження зі сторони співробітників поліції відповідно до різних положень Конвенції та на непроведення належного розслідування за їхніми відповідними скаргами. Суд, узявши на себе провідну роль у правовій кваліфікації фактів справи (рішення у справі «Баришева проти України», заява

[5] Хрус та інші проти України – 02.03.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/04/11/20230411170427-43.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

№ 9505/12, пункт 45, від 14 березня 2017 року), вирішив, що ці скарги повинні розглядатися тільки на підставі статті 3 Конвенції.

Український уряд стверджував, що скарга, яка подана паном О. В. Хрусом (заява № 38328/14), була явно необґрунтованою. Уряд також стверджував, що пан М. М. Грищук (заява № 28546/16) подав свою скаргу за межами встановленого шестимісячного строку. Цей строк обчислювався з 26 грудня 2014 року – дати, коли Хмельницький міськрайонний суд відмовив у задоволенні його апеляційної скарги на останнє рішення про закриття кримінального провадження за його скаргою на несправедливе поводження. Український уряд також стверджував, що пан Р. С. Затолокін (заява № 31750/16) не вичерпав внутрішні засоби правового захисту, оскільки не оскаржив рішення про закриття кримінального провадження за його скаргою на несправедливе поводження від 21 грудня 2016 року. Зрештою, український уряд стверджував, що твердження пана О. П. Стрілецького (заява № 16810/17) і пана О. В. Попурія (заява № 38328/17) були передчасними, оскільки відповідне внутрішнє розслідування все ще тривало.

За наявними документами та принципами прецедентного права (рішення у справах «Каверзін проти України», заява № 23893/03, пункти 91–98 і 172–180, від 15 травня 2012 року та «Бєлоусов проти України», заява № 4494/07, пункти 48–49 і 56–58, від 07 листопада 2013 року), Суд уважає, що їх має бути відхилено. Зокрема, він вважає, що пан М. М. Грищук подав свою заяву 12 травня 2016 року, тобто через шість місяців після повідомлення про остаточний вирок у кримінальній справі (13 листопада 2015 року), та що його не можна звинуватити в тому, що він чекав завершення судового процесу, перш ніж звернутися до Суду. Суд також уважає, що інші заявники виконали свій обов'язок щодо використання внутрішніх засобів правового захисту, оскільки вони надали національній владі достатньо можливостей для розгляду своїх скарг. Крім того, Суд вважає, що скарги всіх заявників не є явно необґрунтованими за змістом підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції чи неприйнятними з будь-яких інших підстав. Відповідно, ці скарги мають бути визнані прийнятними.

Розглядаючи обставини справи в контексті загальних принципів, встановлених у прецедентному праві (рішення у справі «Буїд проти Бельгії» [ВП], заява № 23380/09, пункти 81–90 та 114–123, ЄСПЛ 2015), Суд уважає, що заявники подали переконливі скарги на жорстоке поводження на національному рівні. Ці скарги створили обов'язок для національної влади провести ефективне та ретельне розслідування, щоб установити джерело тверджень заявників про

заподіяння шкоди здоров'ю та, якщо твердження про жорстоке поводження виявляться правдивими, виявити та покарати винних.

Згідно з документами, представленими Суду, вбачається, що внутрішнє розслідування не продемонструвало серйозної спроби встановити відповідні факти.

Суд зазначає, що в рішенні у справі «Каверзін проти України», пункти 173–180 Суд установив, що небажання державної влади забезпечити швидке та ретельне розслідування скарг на жорстоке поводження зі сторони працівників правоохоронних органів являє собою інституційну проблему за змістом статті 46 Конвенції. Беручи до уваги обставини цієї заяви та принципи прецедентного права, Суд уважає, що ця заява є ще одним прикладом такої нездатності забезпечити швидке та ретельне розслідування.

Суд також уважає, що описи заявниками обставин передбачуваного жорстокого поводження докладні та послідовні. Хоча деякі зі скарг не були підтверджені медичними або іншими об'єктивними доказами, ці висновки не спростували твердження заявників про жорстоке поводження зі сторони працівників правоохоронних органів з огляду на їхні численні недоліки. За цих обставин і з огляду на зобов'язання держави надати переконливий звіт про травми, отримані під контролем працівників правоохоронних органів (див., наприклад, цитоване рішення у справі (рішення у справі «Буїд проти Бельгії», пункт 83, а також, наприклад, рішення у справах «Аднаралов проти України», заява № 10493/12, пункт 45, від 27 листопада 2014 року, «Кулік проти України», заява № 10397/10, пункт 59, від 19 березня 2015 року та «Ярошовець та інші проти України», заява № 74820/10 і 4 інші заяви, пункт 85, від 03 грудня 2015 року), Суд визнає державу відповідальною за жорстоке поводження із заявниками.

Цих висновків достатньо, щоб установити, що заявники зазнали жорстокого поводження, яке має бути визнано нелюдським і таким, що принижує гідність, поводженням.

Отже, Суд доходить висновку, що в цій справі має місце порушення як процесуальних, так і матеріальних аспектів статті 3 Конвенції щодо передбачуваного нелюдського поводження із заявниками.

Справа «Побокін проти України» (06.04.2023)[6].

[6] Побокін проти України – 06.04.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/05/10/20230510180339-26.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

Суд відіграє провідну роль у юридичному встановленні фактів у справі й уважає доречним розглянути аргументи заявника з точки зору процесуального аспекту статті 3 Конвенції.

А. Прийнятність.

Український уряд стверджував, що заявник отримав компенсацію за заподіяну йому шкоду під час цивільного розгляду та тому більше не є «потерпілим» за змістом статті 34 Конвенції.

Суд підтверджує, що стаття 3 Конвенції також вимагає від державних органів провести ефективне публічне розслідування ймовірного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження здійснюється приватною особою (рішення у справі «Костецкас проти Литви», заява № 960/13, пункт 40, від 13 червня 2017 року). Цивільні засоби правового захисту, на які посилається український уряд, не можуть уважатися достатніми для виконання зобов'язань держави-учасниці за статтею 3 Конвенції, оскільки вони спрямовані на компенсацію шкоди, а не на виявлення та покарання винних (mutatis mutandis, рішення у справах «Гефген проти Німеччини» [ВП] (Gäfgen v. Germany) [GC], заява № 22978/05, пункт 119, від 01 червня 2010 року та «Беганович проти Хорватії» (Beganović v. Croatia), заява № 46423/06, пункт 56, від 25 червня 2009 року).

Тому Суд відхиляє заперечення українського уряду. Він також зазначає, що скарга не є неприйнятною через відсутність очевидних підстав за змістом підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції чи з будь-якої іншої причини. Тому клопотання має бути прийнято.

В. Суть.

Заявник стверджував, що державна влада не провела ефективного розслідування інциденту із застосуванням насильства щодо нього, враховуючи повний обсяг фізичної та психологічної шкоди, заподіяної за результатами цього інциденту.

Суд установив, що державна влада не провела ефективного розслідування щодо інциденту з насильством щодо нього, як у рішеннях у справах «Буїд проти Бельгії» [ВП], заява № 23380/09, пункти 116–123, ЄСПЛ 2015) і «Мута проти України», заява № 37246/06, пункт 59–62, від 31 липня 2012 року), посилаючись на загальні принципи ефективності розслідування тверджень про жорстоке поводження.

У цій справі не заперечувалося, що поводження із заявником паном М. та травми, які він, імовірно, отримав у результаті, були досить серйозними, щоб являти собою нелюдське поводження, яке підпадає під дію статті 3 Конвенції та процесуальні зобов'язання, що випливають із зазначеної статті.

Проте, протягом перших двох місяців після інциденту скарга заявника розглядалася тільки в рамках так званої «дослідчої перевірки». Ця процедура виявилася несумісною із принципом ефективного засобу правового захисту в різних контекстах (рішення у справі «Скороходов проти України», заява № 56697/09, пункт 34, від 14 листопада 2013 року). Варто також зазначити, що за останні два місяці співробітники поліції винесли кілька постанов про відмову в порушенні кримінальної справи.

Суд також зазначає, що заявник не був офіційно визнаний потерпілим під час судового розгляду до березня 2009 року (рішення у справі «Давидов та інші проти України», заяви № 17674/02 і № 39081/02, пункт 311, від 01 липня 2010 року та згадане рішення у справі «Скороходов проти України», пункт 34). Навіть після цього державна влада не змогла забезпечити його ефективну участь. Згідно з наявними доказами, вона послідовно приховувала від заявника інформацію щодо більшості своїх рішень або, принаймні, надавала таку інформацію зі значною затримкою (mutatis mutandis, рішення у справі «Чернега та інші проти України», заява № 74768/10, пункти 165 і 166, від 18 червня 2019 року). Крім того, особиста участь заявника у кримінальному процесі могла вимагати залучення кваліфікованого посередника та/або технічних засобів з огляду на його порушення мови, а також співробітники поліції визнали матір заявника його законним опікуном і відмовили йому у дієздатності.

Те, як співробітники поліції встановили обставини справи, також вказувало на недостатню ретельність розслідування (рішення у справі «Скороходов проти України», пункти 34–35 і рішення у справі «Михайлов проти Естонії», заява № 64418/10, пункт 119, від 30 серпня 2016 року). По-перше, незважаючи на декілька запитів заявника та вищих інстанцій, очну ставку між свідками не проводили, незважаючи на розбіжності в їхніх свідченнях. Варто також зазначити, що, крім дорослих, яких допитувала поліція, свідками принаймні деяких подій були школярі, жодного з яких не допитали, за винятком сестри заявника, яку допитали більш ніж через п’ять років після інциденту.

Суд також зазначає, що, по суті, жодного разу під час розгляду влада офіційно не розглядала пана М. як підозрюваного. У різних контекстах Суд постановив, що відсутність офіційного розслідування щодо підозрюваного може поставити під загрозу достовірність доказів (mutatis mutandis, рішення у справах «Члени Глданської общини Свідків Єгови та інших проти Грузії», заява № 71156/01, пункт 118, від 03 травня 2007 року та «М. С. і А. С. проти Румунії», заява № 12060/12, пункти 120 і 121, від 12 квітня 2016 року).

Крім проблем з оперативністю та висновками першої судово-медичної експертизи, проведеної в рамках «дослідчої перевірки» 13 жовтня 2008 року, сам її характер перешкоджав призначенню повноцінної судово-медичної експертизи (рішення у справі «Григорян і Сергєєва проти України», заява № 63409/11, пункти 61–63, від 28 березня 2017 року та згадане рішення у справі «Чернега та інші проти України», пункт 167), Суд зазначає, що обидві судово-медичні експертизи, призначені владою, досліджували тільки документи, складені одразу після інциденту, не беручи до уваги великого обсягу додаткової медичної документації, наданої заявником владі, яка би свідчила про поступове погіршення здоров'я заявника, й те, що не було призначено, inter alia, медичного обстеження заявника (рішення у справі «Михайлов проти Естонії», пункт 116).

Наостанок варто зазначити, що кримінальне провадження у цій справі триває вже понад 10 років і формально триває й досі, хоча строк давності кримінального переслідування минув. Сама національна влада визнала багато недоліків розслідування інциденту 9 жовтня 2008 року та піддала критиці його затяжний характер. Суд не бачить причин відступати від своєї загальної оцінки якості розслідування, проведеного національною владою (рішення у справі «Мута проти України», пункт 65 і рішення у справі «Сізарєв проти України», заява № 17116/04, пункт 127, від 17 січня 2013 року), й уважає, що процесуальні аспекти статті 3 Конвенції було порушено.

Справа «Яковлєв проти України» (08.03.2023)[7].

Заявник скаржився на те, що примусове годування порушує статтю 3 Конвенції.

А. Прийнятність.

Суд зазначає, що цей позов не позбавлений будь-якого очевидного підґрунтя та не є неприйнятним із жодної з інших підстав, перерахованих у статті 35 Конвенції. Відповідно, ця скарга має бути визнано прийнятною.

В. Суть.

1. Доводи сторін.

Заявник стверджує, що обставини його справи такі, які Суд установив як порушення статті 3 Конвенції щодо примусового годування ув'язнених у жорстокий спосіб без медичних підстав у справі «Невмержицький проти України», заява № 54825/00, пункти

[7] Яковлєв проти України – 08.03.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/05/17/20230517171617-70.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

95–99, ЄСПЛ 2005-II (витяги)), та стверджував, що ця справа є аналогічною.

Заявник стверджував, що адміністрація виправної колонії вимагала примусового годування заявника й інших ув'язнених із єдиною метою придушити протести проти жахливих умов утримання та жорстокого поводження зі сторони співробітників колонії. Заявник стверджував, що цей захід не був необхідним із медичної точки зору та серйозно порушував його особисту автономію.

Заявник також стверджував, що примусове годування здійснювалося з необґрунтованою силою та завдавало фізичного болю та душевних страждань.

Український уряд стверджував, що примусове годування заявника ґрунтувалося на низці медичних висновків, які вказували на реальну загрозу його здоров'ю у випадку продовження голодування.

Український уряд також наголосив, що, на відміну від вищезгаданого рішення у справі «Невмержицький проти України», у цій справі не було інформації про використання «роторозширювача».

Зрештою, український уряд стверджував, що справа була офіційно розглянута двома національними судами та що в Суду немає підстав ставити під сумнів їхнє рішення.

2. Оцінка Суду.

(а) Загальні принципи.

Суд, посилаючись на попередні справи Комісії, зазначив, що якщо затримані особи продовжать голодування, то неминуче виникне конфлікт між правом на недоторканність особи за статтею 3 Конвенції та позитивними зобов'язаннями держави-учасниці за статтею 2 Конвенції – конфлікту, невирішеному у самій Конвенції (рішення у справі «Невмержицький проти України», пункт 93). Вирішення цього конфлікту ускладнюється ще й тим, що обидва відповідні положення розглядаються як найбільш фундаментальні положення Конвенції та не передбачають відступів від них.

Суд також постановив, що примусове годування, спрямоване на порятунок життя деяких ув'язнених, які навмисно відмовляються від їжі, у принципі є допустимим згідно зі статтею 3 Конвенції, якщо такі заходи продиктовані терапевтичною необхідністю з погляду встановлених медичних принципів, зокрема, якщо може бути переконливо доведено, що існувала медична необхідність. Крім того, Суд має переконатися, що під час ухвалення рішення про примусове годування були дотримані процесуальні гарантії. Зрештою, Суд зазначив, що спосіб, у який заявник зазнавав примусового годування під час голодування, не має перевищувати мінімальний поріг жорстокості, що вимагається практикою відповідно до статті 3

Конвенції (рішення у справі «Невмержицький проти України», пункт 94 та рішення у справі «Чорап проти Молдови», заява № 12066/02, пункт 77, від 19 червня 2007 року).

Суд також зазначив, що в тих випадках, коли погіршення стану здоров'я ув'язненого було спричинене голодуванням і/або відмовою від медичної допомоги, відповідальність за це не може автоматично покладатися на державні органи. Проте, поділяючи принципи, висловлені Всесвітньою медичною асоціацією, Суд також визнав, що керівництво пенітенціарних установ за таких складних обставин не може бути повністю звільнене від позитивних зобов'язань і пасивно споглядати смерть ув'язненого під час голодування. Зокрема, оскільки рішення ув'язненого оголосити голодування є настільки важливим, тюремні медики повинні переконатися, що рішення оголосити голодування справді добровільне, а не є результатом психічного захворювання ув'язненого або іншого зовнішнього тиску, зокрема переконатися, inter alia, що пацієнт повністю усвідомлює медичні наслідки, та мають переконатися, що вони повністю усвідомлюють медичні наслідки. Не менш важливим є постійне спілкування між лікарем і пацієнтом під час голодування, причому лікар має щодня перевіряти, чи справді ув'язнений хоче утриматися від їжі. Крім того, на думку Суду, вкрай важливо з'ясувати справжні причини протесту ув'язненого, та якщо ці причини не є просто надуманими, а, навпаки, загрожують серйозним медичним порушенням, компетентний державний орган має піти на відповідні домовленості, розпочавши переговори з голодувальником, звісно що, з урахуванням обмежень, які накладаються законними вимогами ув'язнення (рішення у справі «Махарадзе та Сіхарулідзе проти Грузії», заява № 35254/07, пункти 82 та 83, від 22 листопада 2011 року з подальшими посиланнями).

Зрештою, в одній із нещодавніх справ, які стосувалися конкретного випадку ув'язненого, який добровільно наразив своє життя на небезпеку, Суд зазначив, що подія, спричинена актом тиску на державні органи, не може призвести до порушення Конвенції, якщо державні органи належним чином розглянули та розв'язали ситуацію. Зокрема, Суд зауважив, що так було у випадку, коли ув'язнені, які оголосили голодування, прямо відмовилися від будь-якого втручання, незважаючи на стан здоров'я, що загрожував їхньому життю (ухвала щодо прийнятності у справі «Юнсал і Тімтік проти Туреччини», заява № 36331/20, пункт 37, від 08 червня 2021 року та численні наведені у ній подальші посилання на практику).

(b) Застосування зазначених принципів у цій справі.

Насамперед Суд зазначає, що, як і в рішенні у справі «Невмержицький проти України», заявник у цій справі не стверджує,

що його треба було позбавити їжі чи медичної допомоги, незважаючи на потенційно смертельні наслідки. Натомість він скаржився на відсутність медичної необхідності у примусовому годуванні та жорстокість цієї процедури. Він також стверджував, що справжнім наміром державної влади було придушення протестів у Замковій виправній колонії.

Суд зазначає, що одразу, коли заявник повідомив керівництву виправної установи про свій намір оголосити голодування, тобто 24 січня 2018 року, він був оглянутий начальником медичного відділу виправної установи. 29 січня 2018 року після повторного огляду були зафіксовані деякі фізичні показники заявника. Були зафіксовані деякі зміни фізичних показників заявника, які були неминучим наслідком голодування впродовж декількох днів (зокрема, зниження артеріального тиску та рівня цукру у крові, , а також деяка незначна втрата ваги). Лікар дійшов висновку, що стан здоров'я заявника не вимагав госпіталізації, але примусове харчування було необхідним для захисту його життя та здоров'я. Ізяславський суд прийняв цей висновок як достатню підставу для винесення ухвали про примусове годування заявника, проте заявник сам брав участь у судовому засіданні та був достатньо сильним, щоб довести, що серйозного погіршення стану його здоров'я не відбулося та що примусове годування було необґрунтованим з медичної точки зору.

Усі зазначені фактори, а саме відсутність будь-якого відповідного медичного висновку, що пояснював би характер і неминучість небезпеки для життя заявника, пов'язаної із продовженням голодування, особливо з урахуванням відносно короткого часу, який минув від початку голодування, відсутність необхідності госпіталізації та задовільний стан здоров'я заявника, який дав йому змогу бути присутнім на судовому засіданні, вказують на те, що наявність медичної потреби у примусовому харчуванні заявника не була переконливо доведена. (для порівняння згадані рішення у справах «Невмержицький проти України», пункт 96 і «Чорап проти Молдови», пункт 81).

Хоча заявник у своїх аргументах в Ізяславському суді стверджував, що, за винятком певної загальної слабкості, він перебуває в доброму фізичному стані та не може зрозуміти, чому лікар мав би так думати, щоб вимагати примусового годування, суддя не розглянув належним чином розумні побоювання заявника в цьому відношенні, а також не розпорядився про примусове годування заявника, не взявши до уваги альтернативні заходи, які, ймовірно, могли б запобігти загрозі його здоров'ю. Ізяславський суд також не прокоментував доводи заявника про те, що в Україні не існує законної процедури примусового

годування. Щодо Апеляційного суду, то він просто відхилив аргументи заявника як «позбавлені підстав» і «такі, які на увагу не заслуговують». Це ставить під сумнів ефективність судового контролю як процесуальної гарантії від зловживань в обставинах цієї справи.

Крім того, примусове годування заявника відбувалося за відсутності законодавчих положень про процедуру, якої треба дотримуватися в таких випадках. Той факт, що посадові особи Замкової виправної колонії мали настільки необмежені повноваження щодо примусового годування заявника, та відсутність доказів того, як таке годування фактично здійснювалося, є достатнім для того, щоб Суд прийняв твердження заявника про те, що він зазнав надмірного фізичного шоку та страждань.

Зрештою, Суд зазначає, що, як визнала національна влада, ув'язнені Замкової виправної колонії впродовж багатьох років безуспішно подавали обґрунтовані скарги на порушення їхніх прав зі сторони керівництва колонії. За таких обставин голодування, розпочате заявниками разом з іншими ув'язненими 22 січня 2018 року, безумовно, може розглядатися як форма протесту, оскільки інших способів оприлюднити свої вимоги не було. Початок розслідування, спрямованого на з'ясування справжніх намірів і причин протесту ув'язнених і надання обґрунтованих відповідей по суті їхніх скарг і вимог, є необхідним у державі для належного розгляду та вирішення ситуації (mutatis mutandis, згадані рішення у справах «Махарадзе та Сіхарулідзе проти Грузії», пункт 83 та «Юнсал і Тімтік проти Туреччини», пункт 37). Проте, як убачається, такого розслідування не проводилося, а єдиною відповіддю на голодування ув'язнених було примусове годування. Тому Суд не може виключити, як стверджують заявники, що примусове годування було насправді спрямоване на придушення протестів у Замковій виправній колонії (для порівняння згадане рішення у справі «Чорап проти Молдови», пункт 83).

У розрізі вищезазначених міркувань Суд доходить висновку, що держава-учасниця не відреагувала належним чином на ситуацію, пов'язану з голодуванням заявника, та допустила несправедливе поводження в порушення статті 3 Конвенції. Отже, мало місце порушення цього положення.

Справа «Хоменко проти України» (05.10.2023)[8].

[8] Хоменко проти України – 05.10.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/10/17/20231017152114-28.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

Заявник скаржився на те, що не було проведено ефективного розслідування жорстокого поводження, вчиненого приватними особами чи за обставин, що виключають участь державних органів. Заявник прямо чи по суті посилався на статтю 3 Конвенції.

Перш за все, Суд зазначає, що відповідне жорстоке поводження підпадає під дію статті 3 Конвенції. Суд нагадує, що стаття 3 Конвенції вимагає від державних органів провести ефективне публічне розслідування передбачуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження здійснюється приватною особою (рішення у справах «М.С. проти Болгарії», заява № 39272/98, пункт 151, ЄСПЛ 2003-XII і «Денис Васільєв проти Росії», заява № 32704/04, пункт 99, від 17 грудня 2009 року). Мінімальні стандарти ефективності, встановлені у прецедентному праві Суду, включають вимоги щодо того, щоб розслідування було незалежним, неупередженим і підлягало громадському контролю, а компетентні державні органи мають діяти зі зразковою ретельністю й оперативністю (mutatis mutandis, рішення у справі «Менешева проти Росії», заява № 59261/00, пункт 67, ЄСПЛ 2006-III).

Процесуальні вимоги статті 3 Конвенції означають, що якщо розслідування призводить до судового розгляду в національному суді, то вся процедура, включно зі стадією досудового розслідування, має відповідати вимогам статті 3 Конвенції, а не тільки стадія досудового розслідування. Це означає, що національні суди за жодних обставин не мають допускати, щоб випадки заподіяння фізичних або психічних страждань залишалися безкарними. Це важливо для того, щоб зберегти довіру суспільства та підтримку верховенства закону та запобігти будь-яким ознакам потурання чи співучасті у протиправних діях зі сторони державних органів (mutatis mutandis, рішення у справі «Оккалі проти Туреччини» (Okkalı v. Turkey), заява № 52067/99, пункт 65, ЄСПЛ 2006 XII (витяги)).

Розглядаючи обставини справи у світлі цих принципів, Суд уважає, що державні органи, які були вповноважені порушити та розслідувати кримінальну справу, фактично не спробували швидко та ретельно розслідувати справу, встановити факти та, якщо необхідно, притягнути винних до відповідальності.

У керівній справі «Мута проти України», заява № 37246/06, від 31 липня 2012 року, Суд уже установив порушення щодо тих самих питань, яких торкаються у цій справі.

Вивчивши всі подані Суду матеріали, він не може знайти жодних фактів або аргументів, які переконали б його дійти іншого висновку щодо прийнятності та суті скарги. У розрізі прецедентного права з

цього питання Суд уважає, що розслідування у цій справі не відповідало критеріям ефективності.

У результаті скарга є прийнятною та свідчить про порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції.

2. Неналежні умови тримання під вартою

Справа «Нещерет проти України» (22.06.2023)[9].

Один із заявників скаржився на неналежні умови перебування у СІЗО в місті Києві. Вона також скаржився на те, що адміністрація СІЗО не надала йому медичну допомогу відповідно до рекомендацій лікаря.

Український уряд просив суд відхилити заяву на підставі зловживання правом на індивідуальне звернення, оскільки перша заявниця ввела суд в оману, стверджуючи, що адміністрація СІЗО не зверталася за допомогою по вагітності та пологах від її імені. Крім того, український уряд заперечував проти опису статусу тримання другого заявника під вартою, стверджуючи, що перша заявниця забрала з собою медичну картку другого заявника, коли залишала СІЗО, та що український уряд не може надати детальні коментарі у зв'язку з цим.

Суд відхиляє заперечення українського уряду щодо зловживання правами в індивідуальній заяві як необґрунтоване, оскільки воно не стосується тверджень другого заявника, а саме, що його було піддано неналежним умовам тримання під вартою та ненаданні медичної допомоги відповідно до рекомендацій лікаря. Крім того, Суд зазначає, що скарга обґрунтована та не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому зазначене клопотання має бути задоволене.

Відповідні принципи, які стосуються умов тримання під вартою матерів із дітьми й обов'язку надавати медичну допомогу затриманим, викладено у справі «Корнейкова та Корнейков проти України», заява № 56660/12, пункти 128–133, 149 і 150, від 24 березня 2016 року). Відповідні принципи оцінки доказів і встановлення фактів щодо скарг на умови тримання під вартою викладено в рішенні у справі «Сукачов проти України», заява № 14057/17, пункт 83, від 30 січня 2020 року).

А. Умови тримання під вартою другого заявника.

Суд зазначає, що український уряд і другий заявник представили різні думки щодо умов тримання в камерах. Обидві сторони представили фотографії камери та стверджували, що вони

[9] Нещерет проти України – 22.06.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/07/10/20230710100749-47.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

відображають умови утримання в камерах, коли заявники, відповідно, були там.

Суд зазначає, що український уряд не заперечував справжність фотографій другого заявника. Тому Суд вважає ці фотографії достовірними. На цих фотографіях зображено електричну плиту на грубій підлозі й електричну плитку на табуретці, великі віконні решітки, брудні вентиляційні решітки та цвіль на стелі ванної кімнати. Наявність опалювального обладнання вказує на те, що опалення було недостатнім для задоволення потреб маленьких дітей.

Що стосується харчування, Суд нагадує, що державні органи зобов'язані забезпечувати ув'язнених достатнім харчуванням (рішення у справі «Кадікіс проти Латвії (№ 2)», заява № 62393/00, пункт 55, від 04 травня 2006 року). Суд зазначає, що український уряд не прокоментував твердження першого заявника про те, що співробітники СІЗО власним коштом купували дитяче харчування для годування другого заявника.

Суд посилається на висновок національного суду про те, що умови проживання та харчування у СІЗО були незадовільними для другого заявника. Суд не бачить причин для того, щоб дійти іншого висновку, ніж національний суд.

Беручи до уваги все вищезазгачене, Суд доходить висновку, що умови утримання в камерах були незадовільними стосовно другого заявника.

Справа «Молоков проти України» (12.10.2023)[10].

Заявник стверджував, що зазнавав жорстокого поводження зі сторони співробітників Запорізького СІЗО та Бердянської виправної колонії та що ці випадки не були ефективно розслідувані на державному рівні.

Український уряд стверджував, що заявник зловживав своїм правом на подання індивідуальної заяви, не повідомивши суд про одну з постанов прокурора від 22 березня 2017 року про закриття кримінального провадження у зв'язку зі скаргою на жорстоке поводження, ймовірно поданою 17 лютого 2015 року. Український уряд також зауважив, що заявник не оскаржив це рішення, яке зрештою було скасоване прокуратурою за власною ініціативою. Тому український уряд просив Суд оголосити заяву неприйнятною на підставі

[10] Молоков проти України – 12.10.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/10/23/20231023180225-40.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

зловживання правом на індивідуальне звернення чи невичерпання внутрішніх засобів правового захисту.

Суд зазначає, що за відсутності будь-яких ознак того, що заявник виявив намір ошукати Суд, немає підстав для відхилення його позову у зв'язку зі зловживанням правом на індивідуальне звернення, оскільки це винятковий захід у практиці Суду (рішення у справах «Миролюбовс та інші проти Латвії», заява № 798/05, пункт 62, від 15 вересня 2009 року та «Гросс проти Швейцарії» [ВП], заява № 67810/10, пункт 28, ЄСПЛ 2014).

Щодо питання про вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, то воно тісно пов'язане із суттю скарги заявника на ймовірне непроведення ефективного розслідування та тому має бути частиною розгляду основного провадження в цій справі (рішення у справі «Старенький та інші проти України» [Комітет], заява № 71848/13, пункт 75, від 24 червня 2021 року).

Суд також зазначає, що скарга не є ані явно необґрунтованою за змістом підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції, ані неприйнятною за будь-якою іншою підставою. Тому заява має бути прийнята.

Загальні принципи, що стосуються заборони жорстокого поводження й обов'язку держави проводити ефективне розслідування таких тверджень, викладені в рішенні у справі «Буїд проти Бельгії» [ВП], заява № 23380/09, пункти 81–90 та 114–123, ЄСПЛ 2015).

Суд наголошує на складнощах, із якими можуть зіткнутися держави під час підтримання порядку та дисципліни в пенітенціарних установах (рішення у справі «Габлішвілі та інші проти Грузії», заява № 7088/11, пункт 62, від 21 лютого 2019 року та наведені в ньому справи). Дійсно, застосування сили може бути необхідним для забезпечення безпеки пенітенціарних установ, підтримання порядку та запобігання вчиненню злочинів. Проте, застосування такої сили має бути виключно необхідним і не має бути надмірним (рішення у справі «Карабет та інші проти України», заяви № 38906/07 і № 52025/07, пункт 325, від 17 січня 2013 року).

У зазначеній справі не заперечується, що 17 лютого 2015 року у СІЗО та 27 лютого 2015 року в Бердянській виправній колонії до заявника було застосовано фізичну силу, внаслідок чого заявникові було заподіяно тілесні ушкодження. Що стосується першого інциденту, обставини так і не були з'ясовані, та неясно, чи було застосування сили до заявника виправданим. Що стосується другого інциденту, Суд уважає встановленими такі факти: заявник й інші ув'язнені прибули до Бердянської виправної колонії з лезами для гоління, якими вони нанесли собі поранення. Всупереч твердженню заявника про те, що нанесення собі каліцтв було спонтанним протестом, очевидно, що це

були навмисні дії, які представляли серйозний ризик для фізичної недоторканності як ув'язнених, так й охоронців і могли підірвати безпеку та порядок у всій виправній установі. Тому Суд уважає, що застосування сили було необхідним за цих обставин. Проте, ні кількість, ні пропорційність застосування сили щодо заявника не були належним чином оцінені. Судово-медичний експерт встановив, що заявник отримав «щонайменше дванадцять травматичних ударів тупими предметами», але не пояснив їхню причину.

Щодо обох епізодів держава не змогла належним чином довести законність й абсолютну необхідність застосування сили щодо заявника й те, що його травми були викликані чимось іншим, ніж імовірне жорстоке поводження. Тому Суд уважає, що із заявником поводилися всупереч статті 3 Конвенції (для порівняння рішення у справі «Садков проти України», заява № 21987/05, пункт 101, від 06 липня 2017 року).

Оцінюючи ефективність внутрішнього розслідування в цій справі, Суд зазначає, що низка важливих слідчих дій була проведена зі значною затримкою. Це стосується, наприклад, судово-медичної експертизи від 18 серпня 2015 року у зв'язку з першим епізодом (через вісім місяців після інциденту) та судово-медичної експертизи від 24 листопада 2015 року у зв'язку із другим епізодом (майже через дев'ять місяців після інциденту). Розслідування також кілька разів припинялося, востаннє поновившись 31 травня 2022 року, та попередні постанови про припинення були визнані передчасними та незаконними. Суд уважає, що неодноразове повернення справ на додаткове розслідування може свідчити про наявність серйозних недоліків у національній системі розслідування (рішення у справі «Старенький та інші проти України», пункт 91 з подальшими посиланнями). Очевидно, що нове розслідування, призначене в цій справі, навряд чи принесе якісь результати не тільки через війну, яка триває в Україні, а й через те, що з моменту подій, що розглядаються, минуло понад сім років. Тому розслідування не може вважатися ефективним.

З огляду на вищезазначене, Суд доходить висновку, що стосовно обох справ були порушені матеріальні та процесуальні аспекти статті 3 Конвенції. Тому він відхиляє заперечення українського уряду проти вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, раніше висунуті під час основного розгляду.

Справа «Бабкін та інші проти України» (30.11.2023)[11].

[11] Бабкін та інші проти України – 30.11.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/12/07/20231207180758-65.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

Заявники скаржилися здебільшого на неналежні умови тримання під вартою та відсутність ефективних засобів правового захисту у зв'язку з цим. Вони посилалися на статті 3 та 13 Конвенції.

Суд зазначає, що заявники утримувалися під вартою в неналежних умовах. Суд посилається на принципи, встановлені в прецедентному праві щодо неналежних умов тримання під вартою (наприклад, рішення у справі «Муршич проти Хорватії» [ВП], заява № 7334/13, пункти 96–101, ЄСПЛ 2016). Суд, зокрема, нагадує, що при встановленні того, чи є умови тримання під вартою «що принижують гідність» у розумінні статті 3 Конвенції, гострий брак місця в камерах уважається вельми впливовим фактором і може являти собою порушення як саме по собі, так й у поєднанні з іншими вадами (згадане рішення у справі «Муршич проти Хорватії», пункти 122–141 і рішення у справі «Ананьєв та інші проти Росії», заяви № 42525/07 і № 60800/08, пункти 149–159, від 10 січня 2012 року).

У керівних справах («Мельник проти України», заява № 72286/01, від 28 березня 2006 року та «Сукачов проти України», заява № 14057/17, від 30 січня 2020 року) Суд уже установив порушення з питань, аналогічних до тих, що розглядаються в цій справі.

Розглянувши всі подані Суду матеріали, він не може знайти жодних фактів або аргументів, які переконали б його дійти іншого висновку щодо прийнятності та суті цієї справи. У розрізі прецедентного права у цій справі, Суд уважає, що умови утримання заявників у цій справі були неналежними.

Суд також зазначає, що заявники не мали ефективних засобів правового захисту щодо цих скарг.

Відповідно, ці скарги є прийнятними та свідчать про порушення статей 3 та 13 Конвенції.

3. Незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги

Справа «Пономаренко проти України» (01.06.2023)[12].

Як перший заявник, який був ще живий, так і друга заявниця, яка підтримала клопотання свого сина та виступила від його імені після смерті сина, скаржилися відповідно до статей 2 та 3 Конвенції на те, що держава не забезпечила належний догляд і допомогу першому заявнику під час його тримання під вартою, з огляду на його серйозну фізичну недієздатність, тим самим не захистивши його здоров'я, фізичне

[12] Пономаренко проти України – 01.06.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/08/23/20230823104842-94.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

благополуччя та життя. Друга заявниця також скаржилася згідно зі статтею 3 Конвенції на застосування кайданок до її сина, коли той перебував у лікарні, стверджуючи, що він зазнавав серйозних психологічних страждань через нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження з її сином під час його тримання під вартою.

Суд розглянув заперечення українського уряду щодо невичерпання першим заявником внутрішніх засобів правового захисту стосовно його скарги на ненадання йому медичного лікування та належного догляду та допомоги під час тримання під вартою з огляду на його серйозні фізичні вади, а також серйозні душевні страждання, яких вона зазнала, будучи свідком жорстокого поводження з її сином під час попереднього ув'язнення, та вирішує, що їх необхідно відхилити із причин, подібних до розглянутих у справах «Мельник проти України», заява № 72286/01, пункти 68 і 70, від 28 березня 2006 року, а також «Салахов та Ісламова проти України», заява № 28005/08, пункти 95–100 та 103–104, від 14 березня 2013 року.

Суд також зазначає, що інша частина скарги не має очевидної підстави за змістом підпункту «a» пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що заява не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому заява має бути визнана прийнятною.

Стаття 3 Конвенції.

1. Ненадання першому заявнику належного догляду та допомоги під час тримання під вартою з огляду на його серйозну фізичну недієздатність.

Згідно з матеріалами справи, із квітня 2017 року стан здоров'я першого заявника означав, що він мав проблеми зі здатністю контролювати своє пересування, мовлення, приймання їжі та випорожнення, та потребував сестринського догляду. Український уряд не довів, що перший заявник отримував будь-яку сестринську або організаційну допомогу під час свого утримання під вартою. Навпаки, прохання другої заявниці до начальника СІЗО дозволити їй бачитися із сином у медсанчастині СІЗО було переконливим доказом на підтримку справи першого заявника.

Беручи до уваги усталені принципи, що стосуються обсягу конкретних зобов'язань, які накладаються на державу її обов'язком піклуватися про хворих ув'язнених (рішення у справі «Хелхал проти Франції», заява № 10401/12, пункт 47–52, від 19 лютого 2015 року), Суд уважає, що ці обставини спричиняють непотрібні та такі, яких необхідно уникати, душевні та фізичні страждання першому заявникові, порушують його людську гідність і є нелюдським і таким, що принижує гідність, поводженням, що порушує статтю 3 Конвенції.

2. Застосування кайданків до першого заявника та приковування до ліжка під час його лікування в лікарні.

Український уряд не висловився по суті цієї скарги. У матеріалах справи є копія заяви другої заявниці до прокуратури Київського району, в якій перший заявник скаржиться, що під час його перебування в медичній установі Міністерства охорони здоров'я України його було прикуто кайданками до ліжка, а руки зв'язано простирадлом, і що, згідно з національним законодавством, усіх ув'язнених, які проходять лікування у медичних установах Міністерства охорони здоров'я України, прикуто кайданками або в інший спосіб обмежено. У заяві міститься відповідь начальника СІЗО, у якій другій заявниці повідомлено, що на нього будуть одягнуті кайданки й інші засоби обмеження свободи.

За відсутності будь-якої відповіді українського уряду на твердження другої заявниці, Суд уважає достовірним твердження заявника про те, що перший заявник справді був прикутий кайданками до ліжка, а його руки були зв'язані простирадлом, коли він перебував у медичному закладі Міністерства охорони здоров'я України. Суд також уважає, що фізичний стан першого заявника на момент передбачуваного інциденту не вимагав особливих заходів безпеки, які б виправдовували використання кайданок у лікарні. Беручи до уваги висновки Суду з аналогічних питань у вищезазначеній постанові у справі «Салахов та Ісламова проти України», пункти 150–157, Суд уважає, що таке поводження суперечило статті 3 Конвенції.

Справа «Косько проти України» (06.07.2023)[13].

Заявник скаржився в основному на відсутність належної медичної допомоги, ненаданої йому під час тримання під вартою, та посилався на статтю 3 Конвенції.

Суд зазначає, що заявник страждав від серйозних захворювань, які впливали на його повсякденне життя. У результаті заявник міг відчувати значну невпевненість у тому, що надана йому медична допомога була адекватною.

Суд знову підтверджує, що «належність» медичної допомоги залишається найбільш складним елементом для визначення (рішення у справі «Блохін проти Росії» [ВП], заява № 47152/06, пункт 137, ЄСПЛ 2016). У цьому контексті очевидно, що державні органи мають забезпечувати оперативність і точність діагностики та лікування

[13] Косько проти України – 06.07.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/08/23/20230823104844-96.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

(рішення у справах «Горбуля проти Росії», заява № 31535/09, пункт 62, від 06 березня 2014 року з подальшими посиланнями та «Похлєбін проти України», заява № 35581/06, пункт 62, від 20 травня 2010 року з подальшими посиланнями), у випадку медичних станів – регулярність і систематичність спостереження, наявність плану лікування для ефективного лікування захворювання ув'язненого чи запобігання його ускладнень (inter alia, рішення у справах «Ухань проти України», заява № 30628/02, пункт 74, від 18 грудня 2008 року з подальшими посиланнями та «Колесникович проти Росії», заява № 44694/13, пункт 70, від 22 березня 2016 року з подальшими посиланнями). Суд наголошує, що медична допомога, яка надається в пенітенціарних установах, має відповідати стандарту медичної допомоги, яку державні органи зобов'язалися надавати населенню загалом. Проте, це не означає, що всім ув'язненим має бути гарантовано той самий рівень медичного обслуговування, що й у найкращих медичних установах поза межами виправної установи (наприклад, рішення у справах «Садретдінов проти Росії», заява № 17564/06, пункт 67, від 24 травня 2016 року з подальшими посиланнями та «Коновальчук проти України», заява № 31928/15, пункт 52, від 13 жовтня 2016 року з подальшими посиланнями).

Розглянувши всі подані Суду матеріали, він виявив недоліки у поводженні із заявником. Суд уже виявляв порушення щодо питань, аналогічних до тих, які розглядаються в цій справі (рішення у справах «Невмержицький проти України», заява № 54825/00, пункти 103–105, ЄСПЛ 2005 II, «Мельник проти України», заява № 72286/01, пункти 104–106, від 28 березня 2006 року та «Логвиненко проти України», заява № 13448/07, пункти 68–78, від 14 жовтня 2010 року). Беручи до уваги прецедентне право у зазначеній справі, Суд уважає, що в цьому випадку заявник не отримав всебічної й адекватної медичної допомоги під час тримання під вартою.

Відповідно, ці скарги є прийнятними та свідчать про порушення статті 3 Конвенції.

4. Порушення умов тримання під вартою та поводження з в'язнями станом на сьогодні

Варто зазначити, що станом на 31.12.2022 р. кількість місць несвободи системи Мін'юсту складає 147 закладів, із яких: 92 виправні колонії; 30 СІЗО; 20 виправних центрів; 5 виховних колоній. Кількість

засуджених й ув'язнених у них нараховує 46386 осіб, із них 1545 жінок і 89 неповнолітніх, 1573 засуджених до довічного позбавлення волі[14].

У 2022 році Європейський суд з прав людини ухвалив 143 рішення у справах проти України, з яких у 129 визнав, що, зокрема, порушено вимоги статті 3 «Заборона катування» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у зв'язку з нелюдським та/або таким, що принижує гідність, поводженням з огляду на переповненість у камерах, неналежні умови тримання під вартою та ненадання належної медичної допомоги під час тримання під вартою, а також статті 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту», у зв'язку з відсутністю ефективного юридичного засобу захисту особи за такими скаргами.

У 2022 році з Державного бюджету України було виплачено 66029648,27 грн на виплати, пов'язані зі вжиттям заходів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини, які було ухвалено за результатами розгляду позовів проти України.

Значна кількість справ із категорії порушень стандартів виконання кримінальних покарань, умов утримання під вартою, медичного обслуговування ув'язнених, належного матеріально-технічного забезпечення чинять негативний вплив на міжнародний імідж України, а також викликають надмірне навантаження на державний бюджет і безпосередньо залежать від загальних заходів, які мають уживатися всіма державними органами. Заборона катувань і жорстокого поводження є абсолютною та не передбачає жодних винятків, навіть у надзвичайних ситуаціях і під час дії правового режиму воєнного стану.

У пенітенціарних установах і закладах не дотримуються гідні умови тримання ув'язнених і засуджених, чим порушуються стаття 25 Загальної декларації прав людини[15], частина 1 статті 28 Конституції України, стаття 115 КВК України[16], стаття 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення»[17], правило 13 Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями та пункт 18.1 Європейських

[14] Про стан реалізації національного превентивного механізму в Україні за 2022 рік. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL : https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/spetsdopovid-npm-2022-na-druk-1compressed-1.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

[15] Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 19.12.2023).

[16] Кримінально-виконавчий кодекс України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129–15#Text (дата звернення: 19.12.2023).

[17] Закон України «Про попереднє ув'язнення». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352–12#Text (дата звернення: 19.12.2023).

пенітенціарних правил[18] у частині дотримання норми площі на одну засуджену або ув'язнену особу, яка в окремих установах є меншою ніж 4 кв. м для засуджених і 2,5 кв. м для ув'язнених осіб.

Така ситуація може призвести до подальших звернень до Європейського суду з прав людини проти України на підставі порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод і призначення значних виплат як моральної компенсації за перебування у подібній ситуації.

На порушення статті 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення» нерідко трапляються випадки порушення вимог роздільного тримання ув'язнених і засуджених в установах. Зокрема, засуджений, який неодноразово вчиняв злочин, може утримуватися разом із раніше несудимою особою, що може спричинити конфлікт між утримуваними особами, випадки самоушкодження та вчинення злочинів під час тримання в установах пенітенціарної служби.

На Порушення правил внутрішнього розпорядку пенітенціарних установ, які затверджені постановою Міністерства юстиції від 28.08.2018 р. № 2823/5[19], днювальні з числа ув'язнених, які відбувають покарання в окремих установах, проживають в умовах карантину, діагностики та розподілу з новоприбулими особами. Ці ув'язнені, крім своїх обов'язків, здійснюють постійне спостереження за новоприбулими особами, нагляд за їхніми діями та дотриманням правил внутрішнього розпорядку дня, що створює значні ризики для новоприбулих в'язнів жорстокого поводження зі сторони інших засуджених. Зазначені факти свідчать про те, що адміністрація установ не здійснює контроль за розміщенням ув'язнених з урахуванням сучасних методів організації належного нагляду та принципів динамічної безпеки, що призводить до порушення права на особисту безпеку.

У приміщеннях, розташованих в основному на першому поверсі слідчих ізоляторів, недостатньо природного освітлення для читання; більшість об'єктів потребують капітального ремонту, так як стіни та стелі є аварійними й укрилися пліснявою від постійної вологості, а сантехнічне обладнання окремих камер фізично зношене, знаходиться в антисанітарних умовах і потребує заміни. У деяких установах проблема

[18] Європейські пенітенціарні правила. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 19.12.2023).

[19] Наказ Мін'юсту від 28.08.2018 № 2823/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань». URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/371728___696162 (дата звернення: 19.12.2023).

доступу до чистої питної води не вирішена, тому ув'язнені споживають воду з централізованої системи водопостачання.

У більшості пенітенціарних установ і закладів порушуються вимоги правил пожежної безпеки. У багатьох камерах розетки, якими користуються ув'язнені, знаходяться в поганому стані, електропроводка оголена, а підключення проводів часто виконується без ізоляції, що може призвести до враження ув'язнених електричним струмом і створити загрозу життю та здоров'ю ув'язнених і персоналу установ. Як додатковий каральний метод, адміністрації установ у приміщеннях камерного типу (одиночних камерах) і дисциплінарних ізоляторах (карцері) додатково встановили порядок замкнення відкидних ліжок, що не передбачено жодними нормативно-правовими актами, оскільки засуджені позбавлені можливості лежати на ліжку впродовж дня.

Отже, порушення умов тримання під вартою та поводження з в'язнями на сьогодні залишається нагальним питанням, урегулювання якого наблизить нашу країну до повноцінної інтеграції у європейську політико-правову систему, що є одним із визначальних критеріїв у процесі набуття членства у Європейському Союзі, а також забезпечить стійкий високий рівень довіри до правоохоронних органів і системи судочинства загалом як в Україні, так і в інших країнах. Водночас, на цьому складному шляху є ще достатньо перешкод нормативно-правового характеру, але вже визнані світовою спільнотою певні досягнення надають підстави до стриманого, та все ж оптимізму в цій сфері.

ВИСНОВКИ

Відповідно до статей 2 та 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Європейської конвенції з прав людини. Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права[20].

Аналіз змісту статті 3 Європейської конвенції з прав людини та правових позицій Європейського суду з прав людини свідчить про наявність у держав зобов'язань щодо заборони катування. Негативні зобов'язання визначають необхідність утримання від окремих дій, а саме від жорстокого поводження зі сторони правоохоронних органів

[20] Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 19.12.2023).

під час затримання особи чи тримання її під вартою. Позитивні зобов'язання полягають у вжитті всіх заходів як для запобігання жорстокому поводженню, так і проведення ефективного розслідування за кожним конкретним випадком. Отже, держава зобов'язана розвивати власне національне законодавство та розробляти дієві й ефективні механізми захисту особи у зазначеній сфері.

У результаті проведеного комплексного дослідження було встановлено, що спостерігається тенденція щодо збільшення кількості заяв до Європейського суду з прав людини проти України із приводу порушення статті 3 Конвенції, а саме: неналежного поводження зі сторони представників держави та відсутності ефективного розслідування; неналежних умов тримання під вартою; незабезпеченням своєчасної та належної медичної допомоги.

Ефективне реагування органами державної влади на зазначені порушення пенітенціарної сфери дозволить забезпечити належні умови тримання під вартою та поводження з в'язнями, а також усунути наявні перепони щодо екстрадиції осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, зокрема військових, в Україну для здійснення над ними правосуддя.

АНОТАЦІЯ

Дослідження питання екстрадиції ймовірних учасників воєнних злочинів в Україні, яка має забезпечити принцип невідворотності покарання, а також дозволить отримати нашій країні належну сатисфакцію за вчинені проти неї та її громадян правопорушення, на сьогодні є безумовно актуальним. Установлено, що на цьому шляху є низка перешкод, які значно ускладнюють міжнародно-правове співробітництво із зазначеного питання. У проведеному дослідженні проаналізовано останні рішення щодо України, які винесені Європейським судом з прав людини, щодо суті за статтею 3 Європейської конвенції з прав людини, та згруповано за відповідними розділами: неналежне поводження з боку представників держави та відсутність ефективного розслідування; неналежні умови тримання під вартою; незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги. Розділи щодо видачі особи (екстрадиція) та нескоротності покарання у виді довічного позбавлення волі не розглядаються в аспекті поставлених задач дослідження, оскільки не були безпосередньо пов'язані з підставами рішень фінського та шведського судів щодо відмови в екстрадиції в Україну. Загалом, проти України за статтею 3 «Заборона катування» на сьогодні ухвалено 407 рішень, зокрема, 38 із них за 2023 рік, що є достатньо значною кількістю. Проте, ефективне реагування органами державної влади на зазначені порушення пенітенціарної сфери дозволить забезпечити належні умови тримання

під вартою та поводження з в'язнями, а також зекономити Державний бюджет України в контексті виплат, які пов'язані зі вжиттям заходів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини. Така ситуація може призвести до зменшення кількості поданих звернень до цього Суду проти України на підставі порушення статті 3 Конвенції та має усунути наявні перешкоди щодо екстрадиції осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, зокрема військових, в нашу країну для здійснення над ними правосуддя.

Література

1. Фінляндія не видасть російського бойовика Україні через умови в українських в'язницях. Європейська правда. URL : https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/8/7175173/ (дата звернення: 13.12.2023).
2. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/31/20230331153828–89.pdf (дата звернення: 13.12.2023).
3. Клімов та Сливоцький проти України – 02.03.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/14/20230314170959-55.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
4. Трачук проти України – 02.03.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/17/20230317104116-53.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
5. Хрус та інші проти України – 02.03.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/04/11/20230411170427-43.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
6. Побокін проти України – 06.04.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/05/10/20230510180339-26.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
7. Яковлєв проти України – 08.03.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/05/17/20230517171617-70.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
8. Хоменко проти України – 05.10.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/10/17/20231017152114-28.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
9. Нещерет проти України – 22.06.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/07/10/20230710100749-47.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
10. Молоков проти України – 12.10.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/10/23/20231023180225-40.pdf (дата звернення: 19.12.2023).

11. Бабкін та інші проти України – 30.11.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/12/07/20231207180758-65.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
12. Пономаренко проти України – 01.06.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/08/23/20230823104842-94.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
13. Косько проти України – 06.07.2023. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/08/23/20230823104844-96.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
14. Про стан реалізації національного превентивного механізму в Україні за 2022 рік. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL : https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/spetsdopovid-npm-2022-na-druk-1compressed-1.pdf (дата звернення: 19.12.2023).
15. Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 19.12.2023).
16. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129–15#Text (дата звернення: 19.12.2023).
17. Закон України «Про попереднє ув'язнення». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352–12#Text (дата звернення: 19.12.2023).
18. Європейські пенітенціарні правила. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 19.12.2023).
19. Наказ Мін'юсту від 28.08.2018 № 2823/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань». URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/371728___696162 (дата звернення: 19.12.2023).
20. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 19.12.2023).

Information about the author:
Shapoval Valerii Dmytrovych,
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Fundamental
and Branch Legal Sciences
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
20, University Street, Kremenchuk, 39600, Ukraine